QORTI CIVILI PRIM'AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
JOSEPH ZAMMIT MCKEON

Illum it-Tnejn 29 ta` Frar 2016

Kawza Nru. 2
Rik. Nru. 27/14 JZM

Filippa Seguna, Victoria Seguna, Joseph Seguna, Mario Seguna, Charles Seguna u Joan Mizzi

kontra

Avukat Generali
Direttur Qrati Civili u Tribunali

Il-Qorti :

I. Preliminari

Rat ir-rikors prezentat fis-7 ta` April 2014 li jaqra hekk :–

1. Illi circa ghoxrin (20) sena ilu, u cioe fil-hmistax (15) ta` Jannar tas-sena elf disgha mija u tlieta u disghin (1993), Joseph Gatt, intavola kawza fil-Prim` Awla tal-Qorti Civili, kontra Carmel Seguna llum defunt, u dan fl-ismijiet ***Joseph Gatt vs. Carmelo Seguna ;***

2. Illi din il-kawza giet intavolata fir-rigward ta` bejgh ta` ziemel tat-trott bl-isem ta` Saphire Brillouard, fejn Gatt talab ir-rifuzjoni tas-somma mhallsa ghaz-ziemel akkwistat minnu, flimkien mal-imghaxijiet dekorribli mid-data tal-prezentata tac-citazzjoni, sad-data tal-pagament effettiv ;

3. Illi fil-mori tal-proceduri, Carmel Seguna gie nieqes, u ghalhekk l-atti kollha tal-kawza msemmija gew trasfuzi fl-eredi kollha tieghu u cioe fir-rikorrenti Filippa Seguna, Victoria Seguna, Joseph Seguna, Mario Seguna, Charles Seguna u Joan Mizzi ;

4. Illi l-imsemmija kawza giet deciza fit-tlettax (13) ta` Frar tas-sena elfejn u erbatax (2014), liema sentenza giet appellata mill-konvenuti ;

5. Illi permezz tal-imsemmija sentenza, l-esponenti apparti illi tilfu l-kawza ntavolata fil-konfronti taghhom fejn gew ordnati jroddu r-rifuzjoni tas-somma reklamata mill-attur fil-kawza, ***huma gew ukoll ikkundannati sabiex ihallsu lill-attur l-imghaxijiet kollha skont il-ligi, u dan mid-data tal-prezentata tac-citazzjoni u cioe sa mill-hmistax (15) ta` Jannar tas-sena, elf disgha mija, tlieta u disghin (1993) sad-data tal-pagament effettiv*** ;

6. Illi konsegwentement, l-imghaxijiet telghu ghal somma konsiderevoli ;

*7. Illi l-****parti sostanzjali tal-proceduri civili sufferiti ttawlu, peress illi l-perit legali Dr Joseph Refalo u l-veterinarju Dr Lawrence Caruana*** *(liema veterinarju gie mibdul mill-Qorti u nhatar minfloku fit-tlieta (3) ta` April tas-sena elfejn u erbgha (2004) il-veterinarju Dr Trevor Zammit) mahtura permezz ta` digriet tal-Ewwel Qorti datata fid-disgha u ghoxrin ta` Jannar tas-sena elf disgha mija u tlieta u disghin (1993)* ***damu tul ta` zmien konsiderevoli sabiex jesplicitaw l-inkarigu rispettiv moghti lilhom minn l-Ewwel Onorabbli Qorti*** *;*

8. Illi certament dan id-dannu finanzjarju li se jsofru r-rikorrenti, huwa ta` pregudizzju rrimedjabbli ghalihom, u huwa dovut ghal ragunijiet li assolutament ma kienux fil-kontroll taghhom ;

9. Illi huwa dritt fundamentali tal-individwu li jkollu l-kawza tieghu mismugha u finalizzata fi zmien ragjonevoli, liema dritt huwa tassattivament imponut fuq kull Stat. Il-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem dejjem ghallmet li l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni :-

*"Imposes on the Contracting States the duty to organise their judicial system in such a way that the Courts can meet the requirements of this provision (**Salesi vs. Italy**). It wished to reaffirm the importance of administering justice without delays which prejudice its effectiveness and credibility (**Katte Klitsche de la Grange vs. Italy**)."*

Ghaldaqstant, l-esponenti umilment u bir-rispett jitolbu lil din l-Onorabbli Qorti joghgobha :-

***1. TIDDIKJARA** illi t-trapass taz-zmien u d-dewmien irragjonevoli li ttiehed sabiex gew konkluzi l-proceduri civili surreferiti, leda u qed iledi d-dritt fundamentali u kostituzzjonali taghhom, hekk kif sanciti fl-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta` Malta ;*

***2. TAKKORDA** rimedju effettiv u taghti dawk l-ordnijiet u provvedimenti xierqa u necessarji sabiex jigu sanciti d-drittijiet inerenti u kostituzzjonali tal-esponent kif hawn fuq indikat.*

Rat ir-risposta li pprezenta d-Direttur Qrati Civili u Tribunali fil-<u>5 ta` Mejju 2014</u> li taqra hekk :–

1. Illi in linea preliminari d-Direttur Qrati Civili u Tribunali mhuwiex il-legittimu kontradittur u ghalhekk ghandu jigi liberat mill-osservanza tal-gudizzju bl-ispejjez kontra r-rikorrent.

2. Illi f`dan il-kaz ir-rikorrent bl-ebda mod ma hu qed jattribwixxi l-allegat ksur tad-drittijiet fundamentali tieghu ghal xi nuqqas minn naha tal-amministrazzjoni tal-Qrati u ghalhekk anke minn dan il-lat it-talbiet tar-rikorrent fil-konfront tal-esponenti huma nfondati fil-fatt u fid-dritt.

3. Illi f`dan il-kaz ir-rikorrenti qed jattribwixxu l-ilmenti taghhom ghall-operat tal-Perit Legali li rredigew ir-rapport ghal liema operat zgur li ma jistax iwiegeb jew jigi tenut responsabbli l-esponenti.

4. Illi l-esponenti jaghmel riferenza ghas-sentenza fl-ismijiet ***George Xuereb vs Registratur tal-Qrati et*** *deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-8 ta` Novembru, 2004 fejn intqal :-*

"Hu ben saput li l-Gudikatura hija organu indipendenti mill-Ezekuttiv u ma taqa` taht l-ebda dipartiment governattiv, u hu f`dan is-sens mela li jekk id-dewmien lamentat mir-rikorrent huwa attribwibbli ghall-operat tal-Qorti, allura r-Registratur tal-Qorti, li hu biss inkarigat mill-amministrazzjoni tal-Qorti u mhux ukoll mill-operat tal-Gudikant, ma jistax hawn hekk ikun legittimu kontradittur".

5. Illi l-esponent ma kellu ebda kontroll fuq il-proceduri partikolari u ghalhekk zgur li l-ilmenti tar-rikorrent mhux tort tal-esponenti li lanqas biss kien parti fil-proceduri.

6. Illi fil-mertu m`hemm ebda ksur tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti la taht il-Kostituzzjoni u lanqas taht il-konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem kif qed jallega r-rikorrenti.

7. Kwantu ghat-talbiet attrici jigi ribadit illi fil-konfront tal-eccipjenti l-istess talbiet huma nfondati fil-fatt u fid-dritt peress li ma huwiex il-persuna idonea fil-ligi biex iwiegeb u/jew iwettaq dak li qed jintalab fl-istess talbiet u kwindi ghandhom jigu michuda.

8. Salvi, jekk ikun il-kaz, eccezzjonijiet ossia risposti ulterjuri.

Ghaldaqstant l-esponenti jitlob bir-rispett illi dina l-Onorabbli Qorti joghgobha tichad in toto t-talbiet tar-rikorrenti bl-ispejjez kontra l-istess rikorrenti.

Rat ir-risposta li pprezenta l-Avukat Generali fit-2 ta` Gunju 2014 li taqra hekk :–

(1) Illi minghajr pregudizzju ghas-suespost, fil-mertu il-pretensjonijiet tar-rikorrenti huma nfondati fil-fatt u fid-dritt fil-konfront tal-esponent stante li jirrizulta li fil-konfront tar-rikorrenti ma kien hemm l-ebda dewmien mhux gustifikat fil-proceduri civili attribwibbli ghall-esponent u ghaldaqstant ma hemm l-ebda ksur a tenur tal-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u/jew l-Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea da parte tal-esponent ;

(2) Illi dejjem minghajr pregudizzju ghas-suespost, ma sehh l-ebda ksur tal-Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea wkoll peress li d-dewmien li minnu qeghdin jilmentaw ir-rikorrenti – u li minhabba fih qed jallegaw nuqqas ta` smigh xieraq – ma sehhx htija tal-esponent izda jidher li kien anke attribbwibbli lir-rikorrenti nnifishom stante li missierhom u sussegwentement ir-rikorrenti bhala l-konvenuti fil-kawzi msemmija kellhom kull interess li jsegwu, ihabirku u jinsistu anke permezz tal-avukat taghhom sabiex il-proceduri jithaffew u jigu finalment decizi. Inoltre, jirrizulta mill-verbali tal-kawzi msemmija li kien hemm diversi seduti fejn missier ir-rikorrenti u sussegwentement ir-rikorrenti ma dehrux quddiem il-Qorti koncernata ;

Illi huwa pacifiku li l-fatturi li principalment ghandhom jittiehdu in konsiderazzjoni sabiex jigi determinat jek is-smigh ta` process eccediex il-parametri tas-smigh fi zmien ragjonevoli huwa l-komplessita` tal-kaz, l-agir tal-partijiet fil-kawza u l-agir tal-awtorita` jew awtoritajiet relevanti – f`dan il-kaz l-agir ta` awtorita` gudizzjarja ;

(3) Illi in kwantu li r-rikorrenti qed jitolbu li jigi dikjarat li sofrew lezjoni tad-dritt taghhom taht l-Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea minhabba d-dewmien taz-zmien biex ikun hemm decizjoni definittiva fuq id-drittijiet taghhom civili, jehtieg li jigi sottolineat li l-kwistjoni dwar id-dewmien ma tistax tigi attribwita lill-esponent, meta kien id-dover esklussiv tar-rikorrenti li juru interess serju fil-kawza li kienu qed jiddefendu u li jirsistu mal-avukat taghhom sabiex il-proceduri jigu effettivament konkluzi. Fil-fatt, jirrizulta mill-verbali tal-kawzi citati li r-rikorrenti li qed jilmentaw

dwar id-dewmien anke damu diversi seduti sabiex jaghlqu l-provi taghhom. Ghalhekk, ma jistghux issa f`dan l-istadju wara li ilhom kwazi passivi ghal dawn is-snin kollha jippretendu li jattribwixxu r-responsabbilta` tad-dewmien lill-esponent ;

(4) Illi jirrizulta li l-mertu tal-proceduri civili in dezamina kien tekniku u kumpless u ghalhekk il-Perit Legali kien jehtieg l-assistenza ta` veterinarju, (li f`dan il-kaz kellu jigi sostitwit) sabiex jesplita l-inkarigu moghti lilu mill-Onorabbli Qorti bil-ghan li jigi stabbilit jekk iz-ziemel tat-trott li kien gie mibjugh mir-rikorrenti kienx tal-kwalita` pattwita o meno. Inoltre, ghandu jinghad li jirrizulta wkoll mill-atti tal-proceduri civili in kwistjoni li r-rikorrenti ma kkoperawx meta gew mitluba jikkonsenjaw l-istess ziemel f`idejn terzi u dawn agixxew anke kontra ordni espressa tal-Qorti; liema ziemel eventwalment miet fil-mori tal-proceduri. Ghandu jinghad ukoll li, jidher li l-Perit Legali u l-espert tekniku hadu zmien ragjonevoli sabiex jespletaw l-inkarigu taghhom ;

(5) Illi dato ma non concesso li din l-Onorabbli Qorti jidrilha li hemm xi ksur ta` drittijiet fundamentali tar-rikorrenti, fl-umli fehma tal-esponent fic-cirkostanzi odjerni, dikjarazzjoni ta` ksur ghandha tkun sufficjenti ;

Salv eccezzjonijiet ulterjuri, jekk ikun il-kaz.

Ghaldaqstant l-esponent jitlob bir-rispett lil din l-Onorabbli Qorti joghgobha tichad it-talbiet kif dedotti fir-rikors promotur, bl-ispejjez kontra l-istess rikorrenti.

Rat il-verbal tal-udjenza tat-13 ta` Ottubru 2014.

Rat il-verbali tal-udjenzi tal-kawza fl-ismijiet : *"Joseph Gatt vs Carmelo Seguna" (Citaz. Nru. 42/1993)* [minn fol 25 et seq]

Rat in-nota b`dokumenti li pprezenta l-intimat Direttur – Qrati Civili u Tribunali fl-4 ta` Marzu 2015.

Rat in-noti ta` osservazzjonijiet tal-partijiet.

Rat id-digriet illi tat fl-udjenza tas-26 ta` Novembru 2015 fejn halliet il-kawza ghas-sentenza ghal-lum.

Rat l-atti l-ohra tal-kawza.

II. Provi

Il-provi fil-kawza tal-lum huma kostitwiti minn estratti mill-atti tal-kawza fl-ismijiet : *"Joseph Gatt vs Carmelo Seguna" (Citaz. Nru. 42/1993)* : li ghalkemm deciza fl-ewwel istanza, hija pendenti quddiem il-Qorti tal-Appell.

III. Sottomissjonijiet

1) Ir-rikorrenti

Ir-rikorrenti jirreferu ghall-fatti.

Jissottomettu illi fil-**15 ta` Jannar 1993**, Joseph Gatt ipprezenta kawza kontra Carmel Seguna, illum mejjet.

Fil-mori tal-kawza, miet anke Carmel Seguna ; ghalhekk l-atti kienu trasfuzi fl-isem l-eredi tieghu, u cioe` r-rikorrenti fil-kawza tal-lum.

Fl-ewwel istanza, il-kawza kienet deciza fit-**13 ta` Frar 2014**.

Sar appell li **sal-lum** ghadu mhux appuntat.

Fl-ewwel istanza, il-kawza kienet deciza kontra r-rikorrenti, fejn bhala mertu kienu ordnati jirrifondu mhux biss l-ammont minnhom reklamat mill-

attur, izda wkoll l-imghax legali mid-data tal-prezentata tac-citazzjoni sad-data tal-pagament effettiv.

Daqstant dwar il-fatti.

Ir-rikorrenti jikkontendu illi skont l-Art 6(1) tal-Konvenzjoni huwa dritt fondamentali tal-persuna li kawza tinstema` u tkun deciza fi zmien ragjonevoli. Jaghmlu referenza ghad-decizjonijiet tal-ECHR : **Vocaturo vs Italy** deciza fil-24 ta` Mejju 1991 ; **G.H vs Austria** deciza fit-3 ta` Ottubru 2000 ; u **Dumonovski vs The Former Yugoslav Republic of Macedonia** deciza fit-8 ta` Dicembru 2005 ; u d-decizjonijiet tal-Qrati taghna : **John Saliba vs Avukat Generali et** deciza mill-Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) fil-24 ta` April 1998 ; **John Bugeja vs Avukat Generali** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fil-11 ta` Awissu 2003 ; **Raymond Bonnici et vs Avukat Generali et** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-2 ta` Marzu 2015 ; **David Martinelli vs Avukat Generali** deciza mill-Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) fit-3 ta` Lulju 2008 ; **Francis Theuma vs Avukat Generali** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta` Gunju 2003 ; u **John A Said vs Avukat Generali** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fil-11 ta` Novembru 2011.

Ighidu r-rikorrenti illi skont il-gurisprudenza, wiehed mill-elementi li ghandhom jigu kkunsidrati sabiex jigi determinat jekk id-dewmien kienx gustifikabbli jew le huwa n-natura komplessa tal-kaz. Ir-rikorrenti jghidu li l-kaz tal-lum kien dwar il-bejgh ta` ziemel tat-trott bl-isem *Sapphire Brillouard*, fejn l-attur Joseph Gatt kien talab ghal rifuzjoni ta` somma mhallsa ghaz-ziemel akkwistat minnu, peress li z-ziemel ma kienx tal-kwalita pattwita. Billi kien allegat li z-ziemel kellu xi mankanzi, l-Ewwel Qorti fl-ewwel udjenza tal-kawza hatret perit legali sabiex jigbor il-provi, u espert veterinarju biex jiccertifika l-qaghda fizika taz-ziemel. Ghalhekk il-mertu tal-kaz ma kienx jinvolvi numru ta` deposizzjonijiet jew il-gbir ta` dokumenti li kienu jehtiegu ezami b`reqqa partikolari ; kwindi l-kaz ma kienx kompless. L-uniku esercizzju li kellu jsir kien illi l-perit legali jigbor il-provi u l-espert veterinarju jezamina z-ziemel. Skond ir-rikorrenti, il-kawza ma kellhiex tiehu wiehed u ghoxrin (21) sena sabiex tkun deciza fl-ewwel istanza.

Skont ir-rikorrenti, zewg elementi ohra li kellhom ikunu kkunsidrati huma l-kondotta tal-partijiet, u l-mod kif il-Qorti kkonduciet il-kawza. Minn ezami tal-verbali jirizulta li b`kollox kien hemm 78 seduta quddiem l-Ewwel

Qorti, bl-ewwel seduta tkun fid-29 ta` Jannar 1993 u l-ahhar wahda fit-13 ta` Frar 2014, dan apparti s-seduti peritali. L-ewwel seduta peritali saret fid-19 ta` Frar 1993 u l-ahhar wahda fil-5 ta` Dicembru 1997 ; b`kollox kien hemm 25 seduta. Mill-verbali ta` dawn s-seduti jidher li l-partijiet ma kienux jahtu ghad-dewmien. Bhala fatt it-tul gie mill-fatt ghaliex il-perit legali u l-espert veterinarju hadu zmien twil wisq sabiex jespletaw l-inkariki taghhom. Ghalkemm l-ahhar seduta quddiem il-perit legali kienet fil-5 ta` Dicembru 1997, ir-rapport peritali kien ipprezentat fil-15 ta` Frar 2007, cioe` ghaxar snin wara l-ahhar seduta. Ghalhekk sabiex ikun prezentat ir-rapport kienu lahqu ghaddew 14 il-sena mil-ewwel dehra tal-kawza quddiem l-Ewwel Qorti. Saret enfasi fuq id-dewmien mill-Ewwel Qorti, li kemm–il darba ssollecitat lill-periti gudizzjarji sabiex jikkonkludu r-rapport taghhom. Min-naha taghha, l-Ewwel Qorti hadet hames snin biex tiddeciedi l-kawza.

Skont ir-rikorrenti huwa evidenti illi huma ma kellhom l-ebda kontroll fuq l-ghaliex il-kawza kienet differita diversi drabi. Lanqas ma kellhom kontroll fuq it-tul li hadu l-periti sabiex jirredigu u jipprezentaw ir-rapport. Lanqas ma kellhom xi kontroll ghat-tul li hadet il-Qorti biex taghti s-sentenza.

Skont ir-rikorrenti, id-dewmien tal-periti gudizzjarji jibqa` r-responsabilita` tal-Qorti. [ara : **Joseph Gatt et vs Avukat Generali** deciza mill-Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) fid-29 ta` Lulju 2013 ; u **Wohlmeyer Bau GmbH vs Austria** deciza fit- 8 ta` Lulju 2004 mill-ECHR.

Id-dewmien issarraf fi pregudizzju ghar-rikorrenti ghaliex spiccaw ikkundannati mill-Ewwel Qorti sabiex ihallsu l-imghax legali ghal tul ta` snin.

2) L-intimat Direttur Qrati Civili u Tribunali

Jinsisti fuq l-eccezzjoni tieghu illi mhuwiex il-legittimu kontradittur tar-rikorrenti. In sostenn jirreferi ghas-sentenzi : **Dr. Joseph Zammit Tabona et v. Direttur Generali tal-Qrati tal-Gustizzja et** : Prim`Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) : 12 ta` Marzu 2015 ; **Raymond Cassar Torregiani et v. Avukat Generali et** : Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) : 27 ta` Settembru 2012 ; **Joseph Abela v. Onorevoli Prim Ministru** : Qorti Kostituzzjonali : fis-7 ta` Dicembru 1990 ; u **George**

Xuereb v. Registratur tal-Qrati et : Qorti Kostituzzjonali : 8 ta` Novembru 2004.

Jissottometti illi r-rikorrenti ma jistghux jindirizzaw fil-konfront tieghu l-ilment illi garrbu lezjoni tad-dritt fondamentali taghhom minhabba dewmien fid-determinazzjoni tal-kawza de qua billi r-raguni ghad-dewmien ma tistax tigi imputata lilu ghaliex ir-rwol tieghu huwa wiehed amministrattiv, u l-agir amministrattiv tieghu mhuwiex in diskussjoni.

3) L-intimat Avukat Generali

Jissottometti li hija gurisprudenza kostanti illi l-irragonevolezza taz-zmien m`ghandux jigi determinat fl-astratt jew skont in-numru ta` snin li tkun damet il-kawza, imma ghandhom jitqiesu c-cirkostanzi partikolari tal-kaz. L-ECHR stabbiliet il-kriterji li ghandhom jigu kkunsidrati sabiex jigi determinat jekk kienx hemm dewmien irragonevoli jew le. Dawn jinkludu :- i) in-natura u/jew komplessita tal-kaz ; ii) l-imgieba processwali tal-partijiet ; u iii) l-mod kif il-proceduri gew trattati u kondotti mill-awtorita gudizzjara. Dawn l-kriterji kienu applikati mill-Qrati taghna ghadd ta` drabi fosthom fil-kawzi : **Francis Said v. Avukat Generali** : Qorti Kostituzzjonali : 12 ta` Frar 2010 ; **Nazzareno Zarb et v. Avukat Generali** : Qorti Kostituzzjonali : 31 ta` Ottobru 2013 ; u **Sydney Ellul Sullivan v. Il-Kummissarju tal-Pulizija et** : Qorti Kostituzzjonali : 28 ta` Jannar 2013. Jissottometti l-ebda fattur ma huwa konklussiv imma l-Qorti ghandha tezamina l-fatturi kollha separatament sabiex tqis l-effett kumulativ fuq il-proceduri fl-intier taghhom.

Riferibbilment ghall-kaz tal-lum, jirrimarka illi minn ezami tal-verbali tal-kawza de qua jirrizulta li ghalkemm r-rikorrenti qed jilmentaw minn dewmien, huma damu diversi seduti sabiex jaghlqu l-provi taghhom. Inoltre kien id-dmir esklussiv taghhom li juru interess serju fil-kawza u jirsistu mal-avukat li kien qed jippatrocinahom sabiex l-proceduri jigu konkluzi. Mill-atti jirrizulta li l-mertu kien tekniku u kumpless u ghalhekk l-perit legali kien jehtieg l-assistenza ta` espert veterinarju. Minbarra minn hekk jirrizulta li r-rikorrenti ma kkooperawx meta kienu mitluba jikkonsenjaw z-ziemel fl-idejn ta` terzi. Ghalhekk il-fatt li n-natura tal-kaz kien jesigi perizja delikata u li r-rikorrenti damu diversi snin sabiex iressqu l-provi jmur kontra t-tesi tar-rikorrenti li kien hemm vjolazzjoni tad-dritt taghhom ta` smigh xieraq. Jekk kien hemm xi dewmien, dan kien imputabbli ghal cirkostanzi barra mill-kontroll tal-Qorti.

Dwar ir-rimedju, l-Avukat Generali jissottometti illi tenut kont tal-fatt illi kwalunkwe dewmien li seta` kien hemm ma kienx imputabbli ghal nuqqas da parti tieghu, din il-Qorti m`ghandhiex tippenalizzah ghal dak id-dewmien. L-iskop tad-disposizzjonijiet dwar id-drittijiet fundamentali huwa sabiex jigu stabbiliti *standards* ; is-sejbien ta` vjolazzjoni hija r-rimedju ewlieni. Ghalhekk fic-cirkostanzi, ighid l-Avuklat Generali, dikjarazzjoni ta` ksur ghandha tkun bizzejjed (ara : **Major Paul Manduca v. l-Onorevoli Prim Ministru** : Qorti Kostituzzjonali : 23 ta` Jannar 1995). Fl-eventwalita` li l-Qorti tiddeciedi li tillikwida kumpens, allura l-Avukat Generali jaghmel referenza ghall-kumpens li nghata f`numru ta` sentenzi, b`dik l-aktar ricenti **Joseph Gatt et v. Avukat Generali** deciza fit-28 ta` Frar 2014 fejn il-Qorti Kostituzzjonali ghal kawza civili li damet madwar erbghin (40) sena allokat kumpens ta` €3,000.

IV. L-ewwel (1) eccezzjoni tal-intimat Direttur Qrati Civili u Tribunali

L-Art 181B tal-Kap 12 jaqra :-

(1) Il-Gvern għandu jkun rapprezentat fl-atti u fl-azzjonijiet gudizzjarji mill-kap tad-dipartiment tal-gvern li jkun inkarigat fil-materja in kwistjoni :

Izda mingħajr pregudizzju għad-disposizzjonijiet ta` dan l-artikolu :

(a) kawzi għall-gbir ta` ammonti dovuti lill-Gvern jistgħu f`kull kaz isiru mill- Accountant General ;

(b) kawzi li jinvolvu kwistjonijiet dwar impieg jew obbligu ta` servizz mal-Gvern jistgħu f`kull kaz isiru mis-Segretarju Permanenti Ewlieni ;

(c) kawzi dwar kuntratti ta` provvista jew ta` appalt mal-Gvern jistgħu f`kull kaz isiru mid-Direttur tal- Kuntratti.

(2) L-Avukat Generali jirrapprezenta lill-Gvern f`dawk l-atti u l-azzjonijiet gudizzjarji li minħabba n-natura tat-talba ma jkunux jistgħu jigu diretti kontra xi wieħed jew aktar mill-kapijiet tad-dipartimenti l-oħra tal-Gvern.

(3) Kull rikors, guramentat jew le, jew att gudizzjarju ieħor magħmul kontra l-Gvern għandu jigi notifikat lil kull kap ta` dipartiment tal-

gvern li kontra tiegħu jkun dirett u lill-Avukat Generali u kull terminu biex issir risposta dwar att bħal dak minn kull kap ta` dipartiment tal- gvern li jkun konvenut jew intimat fi proceduri gudizzjarji ma jibdiex jiddekorri qabel ma l-att jigi notifikat lill-kap jew kapijiet ta` dipartimenti tal-gvern li kontra tagħhom ikun dirett u lill- Avukat Generali. In-notifika lill-Avukat Generali ssir bla ħlas lir-registratur.

Ir-rikorrenti qeghdin jallegaw illi garrbu lezjoni tad-dritt taghhom ghal smigh xieraq minhabba dewmien, ikkagunat mill-operat tal-Qorti fil-mod kif **<u>ikkonduciet l-iter</u>** tal-kawza, inkluz il-kontroll tal-periti gudizzjarji li kienu mahtura mill-istess Qorti. Ma jirrizultax illi r-rikorrenti qeghdin jimputaw id-dewmien bhala lesiv ghad-dritt fondamentali taghhom b`xi mod ghall-operat tal-**<u>amministrazzjoni</u>** tal-Qrati, li hija rapprezentata mid-Direttur Qrati Civili u Tribunali.

Ghalhekk il-Qorti qeghda <u>tilqa</u>` l-ewwel eccezzjoni tal-intimat Direttur Qrati Civili u Tribunali u tilliberah mill-osservanza tal-gudizzju.

V. <u>L-ewwel talba</u>

Ir-rikorrenti qeghdin iressqu l-ilment taghhom abbazi tal-Art 39(2) tal-Kostituzzjoni u l-Art 6(1) tal-Konvenzjoni.

<u>L-Art 39(2) tal-Kostituzzjoni</u> jaqra :-

Kull qorti jew awtorità oħra ġudikanti mwaqqfa b`liġi għad-deċiżjoni dwar l-eżistenza jew l-estensjoni ta` drittijiet jew obbligi ċivili għandha tkun indipendenti u imparzjali; u meta l- proċeduri għal deċiżjoni bħal dik huma mibdija minn xi persuna quddiem qorti jew awtorità oħra ġudikanti bħal dik, il-każ għandu jiġi mogħti smigħ xieraq għeluq żmien raġonevoli.

<u>L-Art 6(1) tal-Konvenzjoni</u> jaqra :-

Fid-determinazzjoni tad-drittijiet ċivili u tal-obbligi tiegħu jew ta` xi akkuża kriminali kontra tiegħu, kulħadd huwa ntitolat għal smigħ imparzjali u pubbliku żmien raġonevoli minn tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b`liġi. Is-sentenza għandha tingħata pubblikament iżda

l-istampa u l-pubbliku jistgħu jiġu esklużi mill-proċeduri kollha jew minn parti minnhom fl-interess tal-morali, tal-ordni pubbliku jew tas-sigurta` nazzjonali f` soċjeta` demokratika, meta l-interessi tal-minuri jew il-protezzjoni tal-ħajja privata tal-partijiet hekk teħtieġ, jew safejn ikun rigorożament meħtieġ l-fehma tal-qorti f'ċirkostanzi speċjali meta l-pubbliċita` tista` tippreġudika l-interessi tal-ġustizzja.

Fis-sentenza li tat fil-15 ta` Dicembru 2015 fil-kawza **Zakkarija Calleja v. Avukat Generali** il-Qorti Kostituzzjonali ghamlet rassenja tad-dottrina u tal-gurisprudenza in materja. Qalet :–

"Fis-sentenza ***David Marinelli vs Avukat Generali*** *(3 ta` Lulju 2008), il- Qorti irriteniet illi :*

"B`mod generali, biex jigi determinat jekk is-smiegh f'xi proceduri quddiem il-Qorti sarx fi zmien ragjonevoli kif miktub mill-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni u mill-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja, wiehed irid iqis ic-cirkostanzi kollha partikolari f'dawk il-proceduri, u b`mod partikolari :

1. *in-natura u/jew komplessità tal-kaz in kwistjoni,*
2. *il-kondotta tal-partijiet fil-kawza, u*
3. *il-mod kif dawk il-proceduri gew trattati u kondotti mill-awtorità gudizzjarja stess.*

"Fil-kawza ***Francis Theuma vs Avukat Generali*** *(27 ta` Gunju 2003) intqal inoltre illi :*

"S`intendi, dawn il-kriterji jridu jigi applikati ghall-kaz konkret u mhux fl-astratt, b`mod ghalhekk li ghandu jigi ezaminat sew il-process li jkun qed jigi allegat li jaghti lok ghall-ksur lamentat. Ma hemmx, ghalhekk, xi periodu pre-determinat, applikabbli ghal kull kaz, li jekk jinqabez ikun hemm ksur minhabba dewmien mhux ragonevoli".

"Fil-11 ta` Awissu 2003, il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawza ***John Bugeja vs Avukat Generali*** *affermat inoltre illi :*

"Meta jinstab li kawza damet pendenti ghal zmien twil u damet irragonevolment biex inqatghet, ikun gudizzju simplicistiku wisq li tintefa l-htija ghad-dewmien fuq l-imhallef partikolari li jkun sema` l-istess kawza li damet. Ikun gudizzju x`aktarx immensament ingust li takkuza jew li tinsinwa li dak l-imhallef partikolari ikun tghazzen, tnikker jew generalment ma kienx diligenti f'xogholu. Dan ghaliex, fil-verità, l-abilità ta dak l-imhallef li jiddisponi mill-kawzi fi zmien ragonevoli ma tiddependix biss fuq il-

kwalitajiet intrinsici u personali tieghu, izda, fil-parti l-kbira tiddependi fuq l-effikacja o meno tal- ambjent li jahdem fih. Fost il-fatturi li jikkondizzjonaw dan l-ambjent, insibu n-numru kbir ta` kawzi "qodma" (backlog) li "jitghabba" bih appena jilhaq imhallef, in-numru sinjifikanti ta` kawzi godda li jigu assenjati lilu regolartment, u dawk li jista` "jiret" meta jirtira xi gudikant, il-kwalità u l-kumplessità tal-istess kawzi, jekk l-imhallef jinghatax persuni debitament kwalifikati biex jassistuh, jekk jinghatax r-rizorsi necessarji biex jaghmel ir-ricerka tieghu, biex izomm ruhu aggornat fl- istudji tieghu, u biex isib il-hin necessarju ghad-deliberazzjoni u l-kitba tas-sentenzi.

Id-dritt fundamentali tal-indivdwu li jkollu l-kawza tieghu mismugha u finalizzata eghluq iz-zmien ragonevoli, jimponi tassattivament fuq l-istat, li jrid josserva s-Saltna tad-Dritt, l-obbligu li jkollu fis-sehh sistema efficjenti t`amministrazzjoni tal-gustizzja. Il-gudikatura tifforma t-tielet kolonna li fuqha hu mibni l-istat. Fis-sistema taghna, huma z-zewg kolonni l-ohra tal-istat, cioe` l-ezekuttiv u l-legislattiv, li ghandhom obbligu li jipprovdu r-rizorsi, l-istrutturi u l-ghodod l-ohra kollha necessarji biex il-Qrati jkunu f`pozizzjoni li jwettqu l-gustizzja fi zmien ragonevoli".

"Il-Qorti Ewropea ghad-Drittijiet tal-Bniedem fil-kaz ta`* ***Zimmermann and Steiner vs Switzerland*** *sostniet li l-istati ghandhom l-obbligu "to organize their legal systems so as to allow the Courts to comply with the requirements of Article 6(1) including that of trial within a reasonable time (13 ta` Lulju 1983 para. 29).

"Ukoll fil-kaz ta`* ***Guincho vs Portugal*** *sahqet li stat ghandu l-obbligu li jforni bizejjed rizorsi ghad-disposizzjoni tas-sistema gudizzjarju sabiex ma jkunx hemm dewmien irragonevoli fil-proceduri (10 ta` Lulju 1984).

"F`dan l-isfond ghalhekk wiehed irid iqis il-fatturi kollha u c-cirkostanzi kompleti sabiex tkun tista` ssir evalwazzjoni tar-ragonevolezza o meno tad-dewmien lamentat.

"L-awturi Van Dijk and Van Hoof jispjegaw illi :

"When the length of the relevant period has been established, it must be subsequently be determined whether this period is to be regarded as reasonable. In many cases the Court only makes an overall assessment, in other cases however, it assesses the lapse of time in each stage of the proceedings. The reasonableness cannot be judged in the abstract but has to be assessed in view of the circumstances of each indivdual case".

"Il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawza ***Said vs Avukat Generali*** *(11 ta` Novembru 2011) irriteniet illi :*

"Ghalhekk skont dawn il-principji l-ebda fattur partikolari ma huwa wahdu konklussiv, imma l-Qorti trid tezamina l-fatturi kollha separatament biex tivvatula l-effett kumulattiv fuq il-proceduri fl-intier taghhom sabiex tara jekk dawn gewx maghluqa fi zmien ragjonevoli. Il-Qorti tista` ssib li fattur partikolari kien leziv mentri fatturi ohrajn ma kienux".

Riferibbilment ghall-kaz tal-lum, din il-Qorti tirrileva illi mill-atti li kienu esebiti tal-kawza "**Joseph Gatt vs Carmelo Seguna**" jirrizulta :-

a) 29 ta` Jannar 1993 : kienu nominati bhala perit legali l-Av. Dr. Joseph Refalo u t-Tabib Veterinarju Lawrence Caruana bhala espert tekniku

b) 26 ta` Frar 1993 : dehru biss l-espert veterinarju u d-difensur tal-attur ;

c) 14 ta` Novembru 1995 : minn dan il-verbal huwa car li kienu l-partijiet li ma kienux qed jobdu l-ordnijiet tal-Qorti ;

d) 24 ta` Gunju 1999 : wara li l-Qorti hadet konjizzjoni tal-fatt illi ma ttiehdux passi sabiex jigi ngunt xhud quddiem il-periti, awtorizzat lill-periti sabiex jghaddu ghar-rapport ;

e) 8 ta` Marzu 2000 : il-Qorti awtorizzat lill-perit legali jirtira kopja tal-atti li kienu qeghdin fil-process u sabiex jghaddu ghar-rapport ;

f) 30 ta` Jannar 2001 : il-Qorti ordnat lill-perit legali sabiex iqieghed l-atti kollha fil-pussess tieghu ghad-disposizzjoni tal-Qorti ;

g) 3 ta` Frar 2004 : minhabba l-fatt li t-Tabib Veterinarju ma kienx ghadu lesta r-rapport tekniku, l-Qorti ordnat lill-perit legali sabiex ihejji r-rapport fuq l-provi li kellu u li jekk kellu bzonn assistenza teknika, kien mahtur Dr. Trevor Zammit ;

h) 9 ta` Mejju 2006 : il-Qorti kienet infurmata li r-rapport kien prezentat fil-5 ta` Mejju 2006 ;

i) 4 ta` Lulju 2006 : il-periti ma kienux ghadhom thallsu d-drittijiet dovuti ;

j) 25 ta` Jannar 2007 : Il-periti kienu ghadhomx ma thallsux u l-konvenut ddecieda li jeffettwa l-hlas hu stess ;

k) 17 ta` Jannar 2008 : wara r-rinunzja da parti tal-konvenut li jitlob il-hatra ta` periti addizzjonali, kien dikjarat maghluq l-istadju tal-provi, u l-Qorti tat zmien lill-partijiet sabiex jipprezentaw n-noti ta` osservazzjonijiet taghhom ;

l) 22 ta` Jannar 2008 : il-Qorti ssospendiet il-prolazzjoni tas-sentenza sabiex l-konvenut ikun jista` jipprezenta n-nota ta` sottomissjonijiet tieghu. Il-kawza thalliet ghas-sentenza ghall-10 ta` Gunju 2009 ;

m) 10 ta` Gunju 2009 : il-konvenut rega` talab aktar zmien biex jipprezenta n-nota ta` sottomissjonijiet u kawza thalliet ghas-sentenza ghad-9 ta` Dicembru 2009 ;

n) Is-sentenza inghat fit-13 ta` Frar 2014.

Abbazi tal-istess atti jirrizulta :-

i) Illi s-seduti peritali bdew fid-19 ta` Frar 1993 ;

ii) Illi l-ahhar seduta nzammet fil-5 ta` Dicembru 1997 ;

iii) Illi l-attur ghalaq l-provi sal-15 ta` Dicembru 1993, jigifieri wara sebgha (7) seduti li kienu qed jinzammu regolarment ;

iv) Illi l-konvenut beda jressaq il-provi fit-13 ta` Jannar 1994 ;

v) Illi l-gbir tal-provi baqa` regolari ghaliex fis-sitt xhur ta` wara saru ghaxar (10) seduti peritali ;

vi) Illi s-seduti ma baqghux regolari wara s-16 ta` Gunju 1994. Miet il-konvenut u cioe` missier ir-rikorrenti ;

vii) Illi sal-5 ta` Dicembru 1997 kienu ghadhom ghaddejjin is-seduti

viii) Illi l-periti gudizzjarji hadu sitt (6) snin sabiex jirredigu r-rapport, u cioe` mit-8 ta` Marzu 2000 sal-5 ta` Mejju 2006.

ix) Illi r-rikorrent dam sena sabiex jipprezenta n-nota ta` sottomissjonijiet u cioe` minn Gunju 2008 sa Gunju 2009 ; u

x) Illi l-Ewwel Qorti hadet erbgha (4) snin sabiex taghti s-sentenza u cioe` mid-9 ta` Dicembru 2009 sat-13 ta` Frar 2014.

Mill-ghadd ta` wiehed u ghoxrin (21) sena kemm damet il-kawza ghaddejja fl-ewwel istanza, kien hemm ghaxar (10) snin ta` inattavita` totali, ghaliex kien hemm sitt (6) snin sabiex tlesta r-rapport peritali u erba` (4) snin sakemm inghatat is-sentenza.

Wara li ezaminat l-atti esebiti, il-Qorti ssib li tenut kont tal-assjem ir-rikorrenti kellhom parti mhux sinjifikanti tar-raguni ghala l-kawza hadet it-tul biex tasal ghal sentenza fl-ewwel istanza. Id-dewmien li jista` jigi mputat lilhom kien ghall-fatt illi hadu aktar zmien sabiex iressqu u jaghlqu l-provi taghhom quddiem il-perit legali ; hadu b`kollox madwar erba` (4) snin mentri l-atturi ghalqu l-provi taghhom fi zmien sena. Il-Qorti qieset ukoll illi r-rikorrenti kellhom kontrotalba x`jippruvaw u xi jwiegbu in difesa. Kien ukoll fattur ta` dewmien il-fatt li l-konvenut dam fuq sena sakemm ipprezenta n-nota ta` sottomissjonijiet. Pero` apparti dawn il-fatturi, id-dewmien kien ikkawzat principalment mit-trapass ta` zmien sakemm kien prezentat r-rapport peritali u mid-dewmien sabiex inghatat s-sentenza. Fattur li jsostni l-istanza tar-rikorrenti huwa li fil-kors tal-kawza kienu r-rikorrenti li hallsu r-rapport tal-periti gudizzjarji minflok l-attur peress illi dan kien qed idum sabiex jeffettwa l-hlas.

Stabbiliti l-fatti tal-kaz, il-Qorti sejra taghmel l-konsiderazzjonijiet taghha fl-isfond tat-tliet sitwazzjonijiet indikati mill-gurisprudenza bhala mizura tad-dewmien :-

1) <u>In-natura u/jew komplessita tal-kaz</u>

Fil-kawza in kwistjoni, it-talbiet tal-attur kienu :

Tiddikjara li z-ziemel fuq imsemmi ma kienx tal-kwalita miftiehma u pattwita bejn il-kontendenti u/jew li l-kunsens tal-attur kien fil-mument tal-bejgh ivvizjat minn zball li jaqa fuq is-sustanza nnifisha tal-haga li kienet l-oggett tal- ftehim u/jew minhabba li dan il-kunsens kien karpit b`qerq ipprattikat mill-konvenut ;

Sussegwentement tiddikjara bhala rexxiss u li ma holoq ebda effetti fil-ligi bejn il-kontendenti, il-bejgh taz-ziemel in kwistjoni ;

Tikkundanna lill-konvenut irodd u jhallas lura lill-attur is- somma ta`

LM4500 bl-imghaxijiet mill-prezenti sal- pagament effettiv u b`riserva ghal kull azzjoni ulterjuri ghad-danni ;

Bl-ispejjez inkluzi dawk tal-mandati ta` sekwestru u impediment ta` partenza datati 15 ta` Jannar 1993 u bil-konvenut minn issa ngunt in subizzjoni.

Apparti li pprezenta eccezzjonijiet fil-mertu, Carmel Seguna pprezenta wkoll kontrotalba.

Il-Qorti tikkondividi s-sottomissjonijiet illi ghamlu r-rikorrenti fis-sens illi ghall-Qorti li tat is-sentenza fl-ewwel istanza kellux ikun komplikat jew insidjuz sabiex tasal ghal decizjoni fi zmien ragonevoli tenut kont tal-fatt li l-mertu xi ftit jew wisq kien jiddependi mill-kostatazzjonijiet u mill-konkluzjonijiet tal-espert tekniku. Li kellha taghmel il-Qorti tal-ewwel istanza kien illi zzomm kontroll assidwu fuq l-operat tal-periti gudizzjarji u mhux tippermetti li dawn jikkondizzjonaw negattivament fis-sens ta` tul bla bzonn l-iter tal-kawza. Barra minn hekk, in-natura legali tal-istanza ma kellhiex tiehu 21 sena biex tigi determinata fl-ewwel istanza.

2) <u>Il-kondotta tal-partijiet</u>

Ghalkemm kien hemm fattur kontributorja mill-partijiet ghad-dewmien, ma kienx in-nuqqas taghhom li principalment gab id-dewmien tal-kawza.

3) <u>Il-konduzzjoni mill-Qorti</u>

Kien dan il-fattur ewlieni tad-dewmien, kemm min-naha tal-periti gudizzjarji kif ukoll min-naha tal-Qorti bhala tali. Il-Qorti kellha l-obbligu li tkun esigenti u rigoruza mal-periti gudizzjarji u tuza l-istrumenti kollha li taghtiha l-ligi sabiex tiddixxiplina l-operat tal-periti gudizzjarji. Ma kellha qatt tippermetti li l-periti gudizzjarji jiehu sitt snin sabiex jipprezentaw ir-relazzjoni taghhom. Apparti l-karenza ta` dixxiplina u kontroll fuq il-periti, il-Qorti stess imbaghad naqset serjament meta damet erba` snin ohra biex taghti s-sentenza.

Ghal din il-Qorti kien ippruvat sal-grad rikjest mil-ligi illi fil-kawza in kwistjoni sehh dewmien lesiv ghall-jeddijiet fondamentali tar-rikorrenti kif tutelati bl-Art 39(2) tal-Kostituzzjoni u bl-Art 6(1) tal-Konvenzjoni.

VI. <u>It-tieni talba</u>

Il-lezjoni li gab id-dewmien ma kienx kostitwit biss mill-fatt li l-gustizzja hadet zmien irragonevolment twil wisq sabiex tigi amministrata kif trid il-ligi izda ghaliex wasslet ghal tigrib finanzjarju kostitwit mill-fatt illi effett tas-sentenza in kwistjoni r-rikorrenti spiccaw inkorrew imghax legali ta` tmienja fil-mija (8%) fis-sena mid-data tal-prezentata tac-citazzjoni.

Din il-Qorti m`ghandhiex l-icken dubju li ghal-lezjoni anke materjali accertata u ppruvata li garrbu ghall-jedd fondamentali taghhom ta` smigh xieraq kif tutelat bil-Kostituzzjoni u bil-Konvenzjoni, ir-rikorrenti haqqhom kumpens morali adegwat.

Ghar-rigward tal-quantum tal-kumpens, il-Qorti sejra takkorda l-ammont ta` hamest elef Ewro (€5,000) in linea mal-ammont elargit fis-sentenza li tat il-Qorti Kostituzzjonali fl-14 ta` Dicembru 2015 fil-kawza "<u>Samuel Onyeabor v. Avukat Generali</u>".

Mhijiex sejra takkorda l-figura li nghatat fis-sentenza "<u>Zakkarija Calleja v. Avukat Generali</u>" (op. cit.) ghaliex tqis li c-cirkostanzi li wasslu lill-Qorti Kostituzzjonali sabiex tnaqqas l-ammont elargit mill-Ewwel Qorti f`dik il-kawza mhux applikabbli ghall-kawza tal-lum fis-sens illi fil-kaz tal-lum l-agir tar-rikorrenti ma kienx fattur determinanti ghad-dewmien.

<u>Decide</u>

Ghar-ragunijiet kollha premessi, il-Qorti qeghda taqta` u tiddeciedi din il-kawza billi :-

Tilqa` l-ewwel eccezzjoni tal-intimat Direttur Qrati Civili u Tribunali, tiddikjara illi mhuwiex il-legittimu kontradittur tar-rikorrenti, u tilliberah mill-osservanza tal-gudizzju.

Tastjeni milli tiehu konjizzjoni ulterjuri tal-eccezzjonijiet l-ohra tal-istess intimat.

Tichad l-eccezzjonijiet kollha tal-intimat Avukat Generali.

Tilqa` l-ewwel talba tar-rikorrenti kif dedotta.

Tilqa` t-tieni talba billi, ghal-lezjoni mgarrba mir-rikorrenti skont l-ewwel talba, tordna lill-intimat Avukat Generali sabiex ihallas lir-rikorrenti s-somma ta` hamest elef Ewro (€5,000) bl-imghax legali b`effett mil-lum.

Tordna lill-intimat Avukat Generali sabiex ihallas l-ispejjez ta` din il-kawza, hlief ghall-ispejjez tal-intimat Direttur Qrati Civili u Tribunali li ghandhom jithallsu mir-rikorrenti.

Onor. Joseph Zammit McKeon
Imhallef

Amanda Cassar
Deputat Registratur